

CÁI ĐẸP VÀ CẢM HỨNG THI CA CỦA HỒ CHÍ MINH

HÀ MINH ĐỨC*

Nhà thơ Hồ Chí Minh không đi tìm cái đẹp cho thơ như một cứu cánh duy nhất. Cái đẹp không đến từ trời cao hay chốn vực sâu nào mà ở giữa cuộc đời tươi vui nhân hậu. Tác giả cũng không dùng cái đẹp để tô điểm và thi vị hóa cuộc đời vốn còn nhiều khó khăn. Nhà thơ là người chiến sĩ cách mạng suốt đời đấu tranh cho lẽ sống cao đẹp của con người, đó chính là khát vọng độc lập tự do của dân tộc và hạnh phúc của nhân dân. Người là nhà tư tưởng, nhà thơ phương Đông nắm vững những nguyên tắc mỹ học cổ điển, thấu hiểu và thiết tha với khát vọng Chân-Thiện-Mỹ. Riêng với thi ca, một loại hình văn học thiên về lý tưởng, cái đẹp càng có vị trí quan trọng trong cảm hứng sáng tạo. Nhà thơ Hồ Chí Minh là người trân trọng và yêu quý cái đẹp trong đời và trong thơ. Tác giả quan niệm cái đẹp chủ yếu là ở trong cuộc sống thực hơn những mộng tưởng xa xôi. Trong năm đầu Cách mạng Tháng Tám, khi xem triển lãm văn hóa, Người nhận xét: “Những bức tranh này tỏ ra các nghệ sĩ của ta lâu nay đều đã cố gắng tìm một con đường đi. Nhưng tiếc một điều là không muốn đi ở dưới đất mà muốn vụt lên trời: chất mơ mộng nhiều quá mà cái chất thật của sự sinh hoạt rất ít... Thật là một thế giới tiên! Nhưng tôi nhớ mừng tượng như Lỗ Tấn, nhà văn hào cách mạng Trung Hoa, đã nói ở đâu một câu đại ý như thế này: Người trần lên tiên có lẽ cũng thích thật. Nhưng nhìn thấy mãi cái đẹp không thay đổi cũng thấy chán nản nhạt nhẽo và mới biết rằng: muốn tìm thấy sự thay đổi, sự ham mê thật, phải trở về với cuộc sinh hoạt thực tại của con người”. Ý tưởng trên cùng có sự gặp gỡ với câu chuyện chàng Từ Thức gặp tiên. Thế giới tiên cảnh tuy đẹp như mơ ước, như mộng tưởng nhưng không thể bằng cuộc đời nhiều màu vẻ thân quen, bình dị mà ấm cúng và

* Giáo sư, Viện Văn học, Việt Nam.

hạnh phúc. Và trong thế giới đẹp của thiên nhiên tạo vật, phải chú ý và không thể thoát ly cuộc đời:

*Thơ xưa yêu cảnh thiên nhiên đẹp
Mây gió trăng hoa tuyết núi sông
Nay ở trong thơ nên có thép
Nhà thơ cũng phải biết xung phong.*

Hướng tới cái đẹp là quy luật tự nhiên của thơ ca đặc biệt là những khuynh hướng thơ ca trước đây. Tác giả Hồ Chí Minh đã uốn nắn quan niệm thiên lệch của thơ ca cổ phương Đông quá tập trung vào ca ngợi thiên nhiên thơ mộng mà không chú ý đến trách nhiệm xã hội.

Trong hướng đi sâu cảm nhận cái đẹp phong phú, nhiều màu vẽ của cuộc đời và nghệ thuật, có người dễ quên đi cái ranh giới của cái đẹp với đạo lý và tình cảm nhân ái. Không thể xem là đẹp những đối tượng và quan hệ thẩm mỹ phi đạo đức và thiếu tình người. Nhà thơ Việt Phương có căn cứ để trình bày lại một ý kiến sâu sắc của Chủ tịch Hồ Chí Minh về cái đẹp:

*Bác không gọi trận thắng chết nhiều người là trận đánh đẹp
Bác như xóa đi nỗi căm hẹp trong lòng con.*

Rõ ràng tác giả đã có những quan niệm đúng đắn, sâu sắc khi đề cập và miêu tả cái đẹp trong đời cũng như trong thơ ca. Không bị hạn chế trong những suy nghĩ chật hẹp, đơn giản, cũng không quá xa rời nguyên tắc, cái đẹp trong quan niệm cũng như trong thực tế sáng tác thơ ca của Người là nhất quán. Không chỉ có chất thép và tình người như hai phẩm chất lớn của thơ mà còn là cái đẹp, cái đẹp của tâm hồn nhà thơ, cái đẹp của cuộc sống được phản ánh trong thơ. Cái đẹp đã góp phần tạo nên giá trị và làm cho thi phẩm chứa chan chất thơ, lấp lánh vẻ đẹp, vẻ sáng trong hình tượng và tứ thơ. Cái đẹp trong thơ Hồ Chí Minh trước hết được bắt nguồn từ cái tôi trữ tình dễ nhạy cảm và xúc động trước cái đẹp. Suốt 388 ngày “sống khác loài người” trong cảnh tù đầy phải chịu cảnh gông cùm, đói rét dề dàu còn tâm trí để nghĩ đến một ngày sống bình yên. Nhưng Chủ tịch Hồ Chí Minh đã giữ vững bản lĩnh của người chiến sĩ cách mạng: “Vật chất tuy đau khổ – Không nao núng tinh thần”. Và điều đáng trân trọng là ở người tù cách mạng ấy vẫn ấp ủ và thiết tha với cái đẹp. Trong tâm trí vẫn khắc khoải hình ảnh một vầng trăng:

*Chẳng được tự do mà thưởng nguyệt
Lòng theo vời vợi mảnh trăng thu.*

Và khi vầng trăng hiện hình thì nhà thơ vốn vững vàng trong đấu tranh lại bối rối trước cái đẹp: “Đối thủ lương tiêu nại nhược hà?”. Cũng vẫn con người ấy lại bày tỏ sự cảm thông trước một bóng hồng tượng trưng cho cái đẹp đang cô đơn trong môi trường thiếu nhân tính và sự vô tình của hóa công. Và chính vì thiết

tha với cái đẹp nên tác giả luôn giữ vững niềm tin vào tương lai. Từ một giấc mơ đẹp với ngôi sao vàng bay lượn trong mộng - “Sao vàng năm cánh mộng hồn quanh” - đến những mặt trời toả sáng ngay trong ngực tối:

*Trong ngực giờ đây còn tối mịt
Ánh hồng trước mặt đã bừng soi
(Buổi sớm)*

hoặc trên đường bị áp giải:

*Phương Đông màu trắng chuyển sang hồng
Bóng tối đêm tàn quét sạch không
(Giải đi sớm)*

Chính cái tôi nhạy cảm và giàu cảm xúc đẹp trước cuộc đời là cơ sở để tạo nên cái đẹp trong thơ Hồ Chí Minh. Về phía khách quan, Hồ Chí Minh đặc biệt quan tâm miêu tả vẻ đẹp của non sông đất nước. Chưa phải là một đất nước rộng dài, toàn vẹn, mà chỉ là khung cảnh của rừng núi Việt Bắc trong an toàn khu nhưng đã gợi lên bao vẻ đẹp xúc động lòng người:

*Tiếng suối trong như tiếng hát xa
Trăng lồng cổ thụ bóng lồng hoa*

Đúng là : “Cảnh khuya như vẽ”. Một âm thanh trong trẻo được liên tưởng với một âm thanh đẹp, thi vị như tiếng hát. Ánh trăng, bóng hoa, và rừng cây như đang được thiên nhiên một nghệ sĩ nhiệm màu dệt nên tấm thảm đẹp rất tài hoa và nghệ thuật. Và cái đẹp của non sông đất nước càng làm cho người trong cảnh ngộ thêm yêu quý và lo lắng bảo vệ. Tác giả Hồ Chí Minh đã miêu tả rất thành công vẻ đẹp của đêm trăng ở Việt Bắc. Trăng trong rừng khuya, trăng trên sông nước, vầng trăng vẫn đẹp, tròn đầy và toả sáng trong đêm chiến tranh. Người trong cuộc không vì vầng trăng mà quên cảnh khói lửa chiến tranh và cũng không vì chiến tranh mà quên đi vẻ đẹp của vầng trăng. Nhưng không thể xem nhu cầu thưởng thức cái đẹp cũng quan trọng như trách nhiệm gánh vác trước cuộc đời. Trong bài thơ *Tin thắng trận*, tác giả đã thể hiện rất rõ ý tưởng trên:

Nguyệt thôi song vấn: - Thi thành vị?

Quân vụ nhưng mang vị tổ thi

(Báo tiếp)

Trăng đầy cửa hỏi: Thơ xong chưa? Câu thơ biểu thị một quan hệ thân thiết giữa nhà thơ và vầng trăng. Vầng trăng tượng trưng cho cái đẹp, vẻ đẹp này đã nhiều lần khơi gợi cảm hứng thi ca của tác giả. Nhưng ở đây vẻ đẹp không thể được ở vị trí ưu tiên trước yêu cầu cấp bách của việc quân nên tác giả đã trả lời chân thực:

(Việc quân đang bận, xin chờ hôm sau.

Chờ đợi chứ không khước từ và khi tin thắng trận đã đến thì cảm hứng thi ca cũng nhanh chóng xuất hiện.

Bài thơ *Rằm tháng giêng* cũng cùng có một ý tưởng gần gũi:

*Rằm xuân lồng lộng trăng soi
Sông xuân nước lẫn màu trời thêm xuân
Giữa dòng bàn bạc việc quân
Khuya về bát ngát trăng ngân đầy thuyền.*

Việc quân đã bàn xong. Những người trong cuộc ở trong trạng thái bình dân, chủ động và tin vào thắng lợi tương lai nên có thể thanh thản để nhìn ngắm một vầng trăng đẹp. Cái đẹp là nhu cầu thẩm kín và sâu xa của con người nhưng không phải có thể tiếp nhận và thưởng ngoạn cái đẹp trong mọi hoàn cảnh. Khi những vấn đề xã hội bức thiết, những chuyện quân cơ cấp bách đã được giải quyết thì cảm hứng thưởng ngoạn cái đẹp sẽ đến.

Cũng từ tình cảm thiết tha với vẻ đẹp của đất nước nên thơ Hồ Chí Minh thường chú ý đến vẻ đẹp của ngọn núi, dòng sông, bầu trời, vầng trăng, mặt trời những hình tượng thiên nhiên dễ tượng trưng cho non sông đất nước. Người ít quan tâm khai thác cái đẹp tỉ mỉ của một thiên nhiên vườn tược, một góc vườn, vài chậu cảnh, một bồn hoa. Cái đẹp của thiên nhiên tạo vật trong thơ Người thường hùng vĩ, nên thơ và mang nhiều ý nghĩa tượng trưng. Từ ngọn núi cao ở Lũng Dẽ với hình ảnh “Ngừng đầu: mặt trời đỏ. Bên suối một nhành mai”, rồi tâm trạng bồi hồi khi dạo bước trên Tây Phong Lĩnh “Núi ấp ôm mây mây ấp núi. Lòng sông gương sáng bụi không mờ” và hình mây núi như giăng bầy thành trận địa “Vạn trùng núi đỡ vạn trùng mây”. Và trong cõi không gian mênh mông rộng lớn có một vầng trăng toả sáng hoặc một mặt trời hồng chiếu rọi. Màu sắc của thiên nhiên cũng được tác giả chú ý thu gom để tạo nên màu sắc thẩm mỹ của bức tranh:

*Xa ngắm Thiên san phong cảnh đẹp
Ráng đào, tuyết trắng, ấp non lam
Mặt trời mới mọc đỏ như lửa
Muôn ánh hồng soi khắp thế gian*

(*Vọng Thiên san* - Khương Hữu Dụng dịch)

Màu sắc sinh động và uyển chuyển đổi thay của thiên nhiên tạo vật được biểu hiện rõ qua các bài thơ *Giải di sớm, Chiều tối, Trời hừng*. Và nhiều khi là sự kết hợp pha trộn giữa âm thanh và màu sắc và cả hương vị để tạo nên không khí tung bừng cần có cho sự hạnh ngộ:

*Mặc dù bị trói chân tay
Chìm ca rộn núi, hương bay ngát rừng*

(*Trên đường đi*)

hoặc:

*Đường non khách tới hoa đầy
Rừng sâu quân đến tung bay chim ngàn
(Vô đề - Xuân Thuỷ dịch)*

Không chỉ là cái đẹp của thiên nhiên, tạo vật mà tác giả Hồ Chí Minh muốn miêu tả những bức tranh đẹp của đời sống. Trong cuộc đời cũ không dễ tìm ra cái đẹp trong xã hội còn nhiều thống khổ đắng cay. Người viết còn chịu cảnh tù đầy và ngoài kia là cuộc đời nhiều bất công. Ở trong môi trường nghiệt ngã thiếu nhân tính quần quanh chỉ gặp những kẻ lì lợm. Cũng vì vậy chúng ta hiểu tình cảm vui tươi của tác giả khi gặp những người có cách xử sự thanh lịch, có văn hóa.

*Lính tráng tuần canh nhìn nhẵn mặt
Hôm nay mới được gặp văn nhân
Người trông nho nhã ai không thích
Mái tóc ta xanh lại mấy phần
(Khoa Viên họ Tuấn tới thăm)*

Tác giả luôn có ý thức tìm cái đẹp ở những cuộc đời lao động. Bên cạnh những vất vả nhọc nhằn của họ vẫn có những giây thanh thản, có những cảnh đời vui tươi. Trên con thuyền tù phải chịu cảnh “lùng lẳng chân treo tựa giỏ hình” vẫn có phút giây chia sẻ với cảnh đời bên ngoài:

*Làng xóm ven sông đông đúc thế
Thuyền câu rẽ sóng nhẹ thênh thênh.*

rồi niềm vui của cảnh nông dân được mùa:

*Khắp chốn nông dân cười hớn hở
Đồng quê vang dậy tiếng ca vui.*

Cũng có thể nói rằng cảm hứng thẩm mỹ của Người trong thi ca luôn nồng hậu với không khí vui tươi của những cảnh đời lao động. Thái hồ hơn Tây hồ không chỉ ở cảnh đẹp thiên nhiên mà còn ở bức tranh nhiều màu vẽ của đời sống và những thành quả đáng khích lệ của lao động:

*Tây hồ khôn sánh Thái hồ đẹp
Thái hồ rộng vượt Tây hồ xa
Thuyền cá đi về trong nắng sớm
Ruộng đầy dâu lúa núi đầy hoa*

(Vịnh Thái hồ - Khương Hữu Dụng dịch)

Và trên tất cả là sự hoà hợp từ bên trong giữa một tâm hồn thơ đẹp và phần đời thích hợp, giàu ý nghĩa xã hội. Nhà thơ Hồ Chí Minh đã đến với thơ theo con đường quen thuộc ấy nhưng có sức sáng tạo phong phú.